

บทที่ ๘

บทสรุป ปัญหา และข้อเสนอแนะ

แต่ละสังคมย่อมมีโครงสร้างของสังคม ซึ่งสถาบันศาสนาเป็นโครงสร้างส่วนหนึ่งของสังคม สำหรับสังคมมุสลิมกล่าวได้ว่าสถาบันศาสนามีส่วนสำคัญมากที่สุดต่อชีวิตของมุสลิม ทั้งนี้เพราะวิถีการดำเนินชีวิตของมุสลิมทุกคน ต้องอยู่บนครรลองของอิสลามโดยตลอดอย่างแยกไม่ออก เพราะในอิสลามไม่มีนักบวช

องค์ประกอบประการหนึ่งของแต่ละศาสนาคือ ศาสนสถาน ศาสนสถานในอิสลามเรียกว่า "มัสยิด" หรือ "สุเหร่า" ซึ่งมีลักษณะแตกต่างจากศาสนสถานในศาสนาอื่นๆ คือไม่ใช่เป็นที่อยู่ประจำของชนกลุ่มหนึ่งกลุ่มใด แต่อย่างไรก็ตาม มัสยิดก็มีหน้าที่ เช่นศาสนสถานอื่นๆ อันจะมีผลต่อสังคมนั้นๆ จะแตกต่างกันก็แต่รูปแบบและเนื้อหาสาระ

ควยรูปแบบเฉพาะของมัสยิดที่มีมาแต่สมัยของท่านศาสดามุฮัมมัด (คือลา) ที่มีมัสยิดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ซึ่งมีหน้าที่ทั้งด้านศาสนา การศึกษา สังคม เศรษฐกิจและการเมือง โดยมีอิหม่ามผู้ซึ่งได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้นำในการประกอบกิจการต่างๆ จึงเป็นที่มาของงานวิจัยเรื่อง "หน้าที่ของมัสยิดต่อสังคมมุสลิมในภาคกลาง" ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการวิจัยคือ

๑. เพื่อศึกษาว่ามัสยิดในภาคกลางทั้งในเมืองและในชนบท ทำหน้าที่ด้านศาสนา การศึกษา สังคม เศรษฐกิจและการเมือง มากน้อยแตกต่างกันอย่างไร

๒. ต้องการทราบว่า ระดับความรู้ทางศาสนา ทางสามัญ ฐานะเศรษฐกิจ และวัยของอิหม่าม มีความสัมพันธ์กับการทำหน้าที่ของมัสยิด แตกต่างกันอย่างไร

๓. ต้องการศึกษาดังความคาดหวังของชาวไทยมุสลิมในภาคกลาง ต่อหน้าที่ของมัสยิดในอนาคต

กลุ่มตัวอย่างของงานวิจัยนี้ ได้มาจากประชากรมุสลิมในภาคกลาง จำนวน ๓๒๐ ราย จากมัสยิด ๑๐ แห่ง ซึ่งเป็นมัสยิดในกรุงเทพฯ ๕ แห่ง และในจังหวัดอยุธยา ฉะเชิงเทรา

นครนายก ปทุมธานี นนทบุรี จังหวัดละ ๑ แห่ง ประชากรที่สัมพันธ์ประกอบด้วยอิทธิพลและคณะกรรมการมัสยิด ตลอดจนสัปปุรุษซึ่งชายหญิงที่มีหลายวัย หลายอาชีพ หลายฐานะ ฯลฯ จึงเป็นการยากในการเก็บข้อมูล อย่างไรก็ตามเมื่อได้ข้อมูลมาจากการสัมภาษณ์แล้ว ได้นำมาวิเคราะห์และถือความเหมาะสมที่พึงไว้ ๓ ประการคือ

๑. มัสยิดในเมืองกับในชนบททำหน้าที่ทางด้านศาสนา การศึกษา สังคม เศรษฐกิจและการเมือง แตกต่างกันในด้านเนื้อหาและปริมาณ

๒. ความแตกต่างในการทำหน้าที่ของมัสยิดในด้านต่างๆ ขึ้นอยู่กับระดับความรู้ทางศาสนาและทางสามัญ ฐานะทางเศรษฐกิจและวัยของอิทธิพล

๓. ชาวไทยมุสลิมในเมืองกับในชนบท มีความคาดหวังต่อหน้าที่ของมัสยิดในอนาคต แตกต่างกันตาม

ก. เขตเมือง ชนบท

ข. วัย

ค. เพศ

ง. ระดับการศึกษาทางสามัญ

จ. ระดับการศึกษาทางศาสนา

ฉ. อาชีพ

ช. ฐานะทางเศรษฐกิจ

ซ. ความเคร่งศาสนา

ผลการศึกษาวิจัยสรุปได้ว่า

๑. มัสยิดในเมืองกับในชนบททำหน้าที่ด้านศาสนา การศึกษา สังคม เศรษฐกิจและการเมือง ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญในด้านเนื้อหา กล่าวคือทั้งมัสยิดในเมืองและชนบท ก็ยังคงทำหน้าที่ด้านต่างๆ ตามรูปแบบ หน้าที่ของมัสยิดในสมัยของท่านศาสดามุฮัมมัด (คือลา) จะต่างกันบ้างแต่เพียงความมากน้อยและวิธีการเท่านั้น ซึ่งสรุปความแตกต่างในแต่ละด้านได้คือ

ก. ด้านศาสนา มัสยิดในเมืองทำหน้าที่มากกว่ามัสยิดในชนบท ในอัตราร้อยละ ๑๓.๓ ทั้งนี้เป็นเพราะลักษณะการตั้งบ้านเรือน และความไม่สะดวกในการคมนาคมของสังคมชนบทที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับสังคมเมือง ประกอบกับในข้อการโหม่หมไฟที่มัสยิด มัสยิดในชนบทไม่ปฏิบัติ ๒ แห่ง

ด้วยเหตุผลว่าไม่ใช่แบบฉบับของท่านศาสดา (คือลา) ดังนั้นความแตกต่างในด้านนี้จึงเป็นด้านที่น้อยที่สุด จึงไม่สามารถกล่าวได้ว่ามุสลิมในสังคมชนบทเห็นความสำคัญของมัสยิดในค่าน่าสนาน้อยกว่ามุสลิมในสังคมเมือง แต่คงเป็นความเชื่อที่กลุ่มตัวอย่างมัสยิด ๒ ใน ๕ แห่งในชนบท เป็นมัสยิดที่สัปปุรุชพยายามเดินแนวทางซุนนะหฺ (แบบฉบับและคำสอน) ของท่านศาสดา (คือลา) อย่างเคร่งครัด แต่แบบสอบถามมิได้ตั้งอยู่บนแนวทางซุนนะหฺอย่างเดียวกันดังได้กล่าวไว้แล้ว ดังนั้นเมื่อแปรการกระทำออกมาเป็นค่าทางสถิติ จึงมักพบความแตกต่างซึ่งมีผลสืบเนื่องมาจากคำถามที่ตั้งขึ้นจากความเชื่อเป็นจริงที่ปรากฏอยู่โดยทั่วไป เช่น เรื่อง โทณผมิไฟ การเข้าป่าหาเสียงของนักการเมือง ฯลฯ นอกจากนี้ลักษณะหรือทำเลที่ตั้งและการคมนาคมก็เป็นอุปสรรคที่สำคัญของสังคมชนบท

ข. ด้านการศึกษา มัสยิดในชนบท ทำหน้าที่มากกว่ามัสยิดในเมืองร้อยละ ๑๗.๑๔ ความแตกต่างนี้มีสาเหตุมาจากความแตกต่างของสังคมเมืองและชนบท กล่าวคือในเมืองมีสถานศึกษาหรือแหล่งความรู้ต่างๆ ที่มุสลิมจะไปรับบริการได้มากกว่าในชนบท ซึ่งมีแต่มีมัสยิดเป็นศูนย์บริการความรู้ ดังนั้นคำถามหลายข้อจึงไม่ได้หรือแทบไม่ได้ทำในสังคมเมือง เช่น มัสยิดมีโครงการให้ความรู้พิเศษด้านต่างๆ แก่สัปปุรุชหรือการสอนศาสนาและอัล-กุรอานให้แก่ผู้ใหญ่ อนึ่ง จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด มัสยิดนะซฏอตุลอิสลาห์ (นนทบุรี) ทำหน้าที่ทางด้านการศึกษามากที่สุด ด้านห้องสมุด มัสยิดทุกแห่งยังไม่มีถึงขนาดเป็นห้องสมุด มีแต่เป็นตู้หนังสือหรือมุมที่อ่านหนังสือ ส่วนมัสยิดที่ถูกใช้บริการด้านหนังสือมากที่สุดคือ มัสยิดจักรพงษ์และมัสยิดอัลฮุดา (ปทุมธานี)

ค. ด้านสังคม มัสยิดในเมืองทำหน้าที่มากกว่ามัสยิดในชนบทร้อยละ ๑๔ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากความแตกต่างของสังคมเมืองและชนบทอีกเช่นกัน กล่าวคือมัสยิดในชนบทขาดบริการด้านการแพทย์ต่างๆ ที่เป็นความเดือดร้อนและเป็นความต้องการของสัปปุรุชอย่างมาก อนึ่ง มัสยิดที่ทำหน้าที่ด้านนี้มากที่สุดคือมัสยิดมหานาค ซึ่งมีบริการตรวจและรักษาร่างกายฟรีเป็นประจำเดือนละครั้ง

ง. ด้านเศรษฐกิจ มัสยิดในชนบททำหน้าที่มากกว่ามัสยิดในเมืองร้อยละ ๒๐ ข้อที่ทำให้เกิดความแตกต่างกันมากที่สุดคือ การจัดตั้งบัญชีมูลมาลหรือกองทุนชะกาต อันเป็นศาสนบัญญัติข้อหนึ่ง กลุ่มตัวอย่างมัสยิดในชนบททำไม่สำเร็จเพียงแห่งเดียวในขณะที่กลุ่มตัวอย่างมัสยิดในเมืองทุกแห่งไม่ทำได้ ด้วยเหตุผลทำไม่สำเร็จกับทำไม่ได้เพราะไม่ใช่รัฐอิสลาม (มัสยิดยะวา) อย่างไรก็ตามจากความแตกต่างของความเป็นเมืองและชนบทน่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับด้วย

ประการหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องอาชีพและความตระหนักในการปฏิบัติศาสนกิจ

๑. ด้านการเมือง มัสนิดในชนบททำหน้าที่มากกว่ามัสนิดในเมืองร้อยละ ๓๐ ทั้งนี้ เพราะจากแบบสอบถามทั้ง ๒ ข้อที่นำมาจากความเป็นจริงในสังคมไทย ทุกมัสนิดจากกลุ่มตัวอย่างใน ชนบททำหน้าที่ดังกล่าวในขณะที่มัสนิดในเมืองบางแห่งไม่ได้ทำหรือทำเพียงข้อเดียว อย่างไรก็ตามไม่ มีผู้นำของมัสนิดแห่งใดรวมทั้งสี่ปुरुส่วนใหญ่เต็มใจหรือมีความพึงพอใจที่นักการเมืองเข้าไปหาเลี้ยง ทัพมัสนิด

สำหรับในด้านปริมาณ มัสนิดในเมืองและในชนบททำหน้าที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ใน ด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว ทั้งนี้จากเหตุผลที่กล่าวไว้แล้ว ส่วนด้านศาสนา การศึกษา สังคมและ การเมือง มีความแตกต่างกันไม่มาก

อย่างไรก็ตาม กล่าวโดยสรุป มัสนิดในชนบททำหน้าที่ด้านต่างๆ มากกว่ามัสนิดในเมือง ในอัตราเพียงร้อยละ ๔.๕๕

๒. เมื่อมัสนิดในเมืองและในชนบททำหน้าที่แตกต่างกันน้อยมากดังกล่าว การทำหน้าที่ของ มัสนิดในด้านต่างๆ จึงไม่มีความสัมพันธ์ทางสถิติกับฐานะทางเศรษฐกิจ ระดับความรู้ทางศาสนา และ ทางสามัญของอิหม่าม ส่วนวัย เนื่องจากอิหม่ามทั้งหมดอยู่ในวัยเดียวกันจึงไม่ได้ทดสอบ

๓. เพื่อ ฐานะทางเศรษฐกิจและระดับความรู้ทางศาสนาที่ต่างกันของมุสลิมทั้งในเมือง และชนบท ไม่ทำให้ระดับความคาดหวังให้มีสัจพจน์หน้าที่ในอนาคตแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งนี้คง เป็นเพราะมุสลิมทั้งหญิงชายต้องปฏิบัติศาสนกิจเสมอเหมือนกัน เช่นเดียวกับผู้ที่มิใช่ฐานะแตกต่างกัน จะ มีเพิ่มเติมก็คือผู้ที่มิใช่ฐานะดีกว่าต้องช่วยเหลือผู้ยากจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องชะกาต ส่วนระดับ ความรู้ทางศาสนาของกลุ่มตัวอย่างที่ เก็บข้อมูลมาส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลางคือ ๑๑.๒ % ซึ่งการ แยกระดับความรู้ทางศาสนาดังกล่าวนี้ คือเอาการอ่านคัมภีร์อัล-กุรอานได้หรือไม่ รวมทั้งความ สามารถในการแปลมาเป็นเกณฑ์ ไม่ได้หาเกณฑ์วัดถึงระดับความรู้ความเข้าใจในอิสลาม แต่ในการ วัดระดับความคาดหวัง กลับมิได้เอาความสามารถในการอ่าน การแปลคัมภีร์มาวัด ดังนั้นคนที่ถูกจัด ให้อยู่ในระดับที่ต่างกัน อาจมีความรู้ความเข้าใจที่จะนำมาตัดสินใจตอบคำถามไม่แตกต่างกัน ส่วน ความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญที่สุด $P < .05$ ได้แก่ วัย และอาชีพ คือผู้ที่วัยแตกต่างกันและอาชีพ แตกต่างกัน จะมีระดับความคาดหวังต่อหน้าที่ของมัสนิดแตกต่างกัน โดยมีความเชื่อมั่นได้ร้อยละ ๕๕

และสุดท้ายความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญที่สุด $P < .0๑$ ได้แก่เขตเมืองกับชนบท ระดับการศึกษา ทางสามัญและความเคร่งศาสนา กล่าวคือ ผู้ที่อยู่ในเมืองและชนบท ผู้ที่มีความรู้ทางสามัญแตกต่างกัน และมีความเคร่งศาสนาแตกต่างกัน จึงมีระดับความคาดหวังที่แตกต่างกันอย่างมากที่สุด คือมีความ เชื่อมั่นได้ ๘๘.๘๘ %

นอกจากนั้นเนื้อหาสาระของความคาดหวัง สรุปได้ว่า จากการให้ประเมินความต้องการ "มาก พอสมควร ไม่ต้องการ" ข้อที่มีผู้ต้องการมากที่สุดจากกลุ่มตัวอย่าง ๓๒๐ คน ได้แกข้อม ๔๘ "ต้องการให้มีสัปดาห์สอนคัมภีร์อัล-กุรอานและศาสนาให้แก่เยาวชนเป็นประจำ" รองลงไปคือข้อ ๔๕ "ให้มีการละหมาดรวมกันทั้ง ๕ เวลาที่มีสัปดาห์" ซึ่งเมื่อให้กลุ่มตัวอย่างประเมินข้อที่ต้องการมากที่สุด จากคำถาม ๒๔ ข้อ ผลรวมก็ออกมาเช่นเดิม คือข้อ ๔๘ เป็นอันดับ ๑ และ ๔๕ เป็นอันดับ ๒ และ เมื่อแยกกลุ่มตัวอย่างออกเป็นในเมืองกับชนบทของทั้ง ๒ คำถาม ผลสรุปก็ออกมาเหมือนกันเช่นเดิม ข้อที่จะแตกต่างกันบ้างก็คืออันดับต่อไปดังได้แสดงไว้ในตารางที่ ๑๑ - ๑๔ ส่วนในตารางที่ ๒๐ เป็นการเปรียบเทียบระดับความคาดหวังของคนในเมืองกับในชนบท ซึ่งสรุปได้ว่าคนในชนบทมีระดับ ความคาดหวังต้องการให้มีสัปดาห์หน้าทีในอนาคตสูงกว่าคนในเมืองในอัตราร้อยละ ๑๐.๖๑

ผลการวิจัยกับแนวความคิดและทฤษฎี

ตามที่ได้อ้างไว้ว่าการศึกษาวิจัยมิได้มุ่ง ในการพิสูจน์กับแนวความคิดหรือทฤษฎีใดๆ เพราะเป็นงานวิจัยแรกที่ต้องการทราบข้อเท็จจริง อย่างไรก็ตามจากแนวความคิดของเดอไคม์ (Durkheim) ในเรื่องหน้าที่ของศาสนาซึ่งได้แก่ หน้าที่ในการจัดระเบียบและจัดเตรียม ใน การฝึกหรือยึดเหนี่ยวเข้ากับสังคม ในการรื้อฟื้นและในการสร้างความสุขให้แก่ชีวิต จากผลการ ศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ก็เป็นการสอดคล้องกับแนวความคิดในเรื่องหน้าที่ของศาสนาทั้ง ๔ ประการของ เดอไคม์ กล่าวคือการที่มุสลิมปฏิบัติศาสนกิจต่าง ๆ ไม่ว่าจะกระทำที่บ้านหรือที่มีสัปดาห์ก็ตาม การ กระทำดังกล่าวนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานความศรัทธาที่ว่า "แท้จริงไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์ (ซุบฮัน) องค์เดียวและแท้จริงมุฮัมมัด (ศ็อลลา) คือศาสนทูตจากพระองค์" และนั่นคือการยอมรับเอา คัมภีร์อัล-กุรอาน คำสอนและแบบฉบับของท่านศาสดา (ศ็อลลา) มาเป็นธรรมนูญแห่งชีวิตเพื่อเป็นแนว ทางในการปฏิบัติตนหรือประกอบศาสนกิจต่างๆ เช่น การละหมาดที่เปรียบเสมือนเสาหลักของอิสลาม

การถือศีลอด การบริจาคชะกาต และการประกอบพิธีฮัจญ์ เป็นต้น ดังนั้นหลักศรัทธาจึงเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดที่จะเตรียมมุสลิมเพื่อชีวิตในสังคม เป็นการสร้างความมีระเบียบวินัยทั้งกับตนเองและเมื่ออยู่ในสังคม นอกจากนั้นพิธีกรรมต่างๆ ดังที่กล่าวไว้เป็นตัวอย่าง ต่างมีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อสร้างความมีระเบียบวินัยทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการละหมาดรวมกันที่มีสัจตทั้ง ๕ เวลา การละหมาดวันศุกร์ การละหมาดในวันอิติลฟิตรี อิติลอัชฮา และการปฏิบัติศาสนกิจอื่นๆ รวมกันที่มีสัจต ตลอดจนการประกอบพิธีฮัจญ์ นอกจากจะเป็นการฝึกฝน เสริมสร้างความมีระเบียบวินัยแล้ว ยังเป็นการสร้างพลังของการรวมกันเป็นกลุ่ม สร้างเสริมความศรัทธายึดมั่นในพระเจ้าอัลลอฮ์ (ซุบฮัน) ตลอดจนเป็นการสร้างความสุขให้แก่ชีวิต ฯลฯ จากพื้นฐานความศรัทธาหรือการยอมรับดังกล่าว ตลอดจนพิธีกรรมส่วนหนึ่ง ในอิสลามที่เรียกว่า รุกนอิสลาม หรือหลักปฏิบัติของมุสลิมที่มีความสัมพันธ์อยู่กับสัจตดังกล่าว มาเป็นสังเขปนี้คงแสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องกับแนวความคิดของเดอเคอิม (Durkheim) อย่างไรก็ตามงานศึกษาวิจัยของศาสตราจารย์ ดร.พิทยา สายหู ในเรื่องเกี่ยวกับอิสลาม ก็ได้ผลสรุปออกมาในทำนองเดียวกัน ดังจะขอนำบางตอนมาเสนอไว้ ณ ที่นี้

การชุมนุมทางสังคมที่เกิดจากกิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมทางศาสนาบางอย่างเป็นเรื่องของส่วนบุคคล เช่นการสวดมนต์ (ทำละหมาด) วันละ ๕ ครั้ง ตามบัญญัติของศาสนา การปฏิบัติละเว็นต่างๆ เช่นอาหารบางชนิดและสุรายาเมา ไม่เล่นการพนัน การอดอาหารในตอมกลางวันระหว่างเดือนบวช ฯลฯ เหล่านี้ แต่ละบุคคลปฏิบัติตามกำลังศรัทธาของตนเอง ไม่จำเป็นต้องมีการชุมนุมร่วมกับผู้อื่น แต่มีกิจกรรมบางอย่างทางศาสนาที่จำเป็นต้องมีการชุมนุมทางสังคม ที่เห็นได้ชัดที่สุดเป็นประจำคือการสวดมนต์คอบายวันศุกร์ที่สุเหร่าทุกสัปดาห์ ผู้ชายของทุกครอบครัวในหมู่บ้านต้องไปชุมนุมสวดมนต์รวมกันที่สุเหร่า การสวดมนต์พิเศษในระหว่างเดือนบวช รามาดาน ตอมกลางคืนกระทำกันที่สุเหร่า งานพิธีทางศาสนาประจำปีที่สำคัญๆ เช่นงานออกบวช งานวันฉลองหะญี งานฉลองวันประสูติพระนบี (เมาลิด) ฯลฯ ทำพิธีกันที่สุเหร่า และมีการเรียไรเงินทำบุญ การแบ่งงานทำอาหารเลี้ยงคูกัน^๑ ในโอกาสต่างๆ ที่กล่าวนี้ สุเหร่าเป็นศูนย์กลางทางสังคมของชาวบ้านได้

^๑พิทยา สายหู, รายงานการศึกษาลักษณะผู้นำท้องถิ่นในเขตพัฒนาภาคใต้, หน้า ๓๗.

อย่างที่ไม่มีโอกาสอื่นเทียบได้ และถ้าหากมีเรื่องราวส่วนรวมของหมู่บ้าน ก็จะใช้โอกาสการประชุมที่
 สู่هرانี้แจ้งและปรึกษาหารือกันทันที ดังนั้นพอจะเห็นได้ว่าทำสำเนาส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดระเบียบ
 ของสังคมอยู่ เพราะความนิยมยกย่องผู้ที่มีความรู้และผู้ที่ทำหน้าที่จำเป็นที่ศาสนาบัญญัติไว้ กิจกรรม
 บางอย่างของศาสนาช่วยชุมนุมคนทางสังคมให้ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อชีวิตความเป็นอยู่ของหมู่บ้านใน
 ด้านอื่นๆ เช่น เศรษฐกิจ การปกครองด้วย เช่น การประชุมท่าละหมาดที่สุเหร่าต่างๆ วันศุกร์ และ
 วันเทศกาลใหญ่ๆ ปีละ ๒ - ๓ ครั้ง ที่ต้องประชุมคนเป็นจำนวนมาก รวมทั้งระบบบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับ
 การให้ทานต่างๆ ซึ่งเป็นงานของการสังคมสงเคราะห์

จากทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ สรุปได้ว่าสังคมซึ่งเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของศาสนา
 อิสลามก็มีหน้าที่ ซึ่งหน้าที่เหล่านี้จะมีผลต่อเรื่องที่เห็นได้ และจะมีลักษณะทั้งผลโดยตรงและผลทาง
 อ้อม แต่หน้าที่บางอย่างในบางสถานการณ์ก็ขาดหายไป เช่น หน้าที่ทางด้านเศรษฐกิจในเรื่อง
 บัญชีมูลา ไล้หายไปจากกลุ่มตัวอย่างของมัสยิดในเวียง ซึ่งหากประชาชนเกิดความตระหนักถึงการรื้อ
 ฟื้นหน้าที่นี้ ย่อมมีที่จะอยู่ต่อไปได้

ปัญหาและอุปสรรค

๑. จากการที่งบประมาณและระยะเวลาในการศึกษาวิจัยมีจำกัด ทำให้ไม่สามารถเก็บ
 กลุ่มตัวอย่างได้มากกว่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจำนวนมัสยิด
๒. เนื่องจากผู้ศึกษาเป็นหญิงและมีภาระทางครอบครัว จึงทำให้เข้าไปอยู่ในชุมชนแต่ละ
 แห่งได้ในเวลาที่ไม่นานนัก
๓. การเก็บข้อมูลมีความลำบากมาก เพราะเป็นช่วงน้ำท่วมทั้งในกรุงเทพฯ และจังหวัด
 ต่างๆ ที่ไปเก็บข้อมูล ดังนั้น พาหนะส่วนใหญ่ที่ใช้ในการเก็บข้อมูลคือเรือแจว เรือไม้ก็การเดินลุยน้ำ
 และค่อนข้าง ะอยู่ในภาวะที่เสียขวัญ เพราะหลายแห่งเป็นบริเวณที่รกร้างชุม นอกจากนั้นยังมีประสบ
 กับปัญหาประชากรออกไปวัดน้ำในไรนา

๔. เนื่องจากต้องการประชากรที่มีคุณสมบัติหลายๆ ประการ ประกอบกับภาวะน้ำท่วม คังกล่าว จึงไม่สามารถใช้วิธี Random ได้ นอกจากจะใช้เลือกโดยบังเอิญตามโควตาโดย ประมาณ ถึงกระนั้นก็ไม่สามารถเก็บข้อมูลในด้านต่างๆ ให้ได้สัดส่วนกันในทุกตัวแปร อย่างไรก็ตาม ในการเก็บข้อมูลก็ได้พยายามกระจายพื้นที่ไปยังส่วนต่างๆ ของชุมชน และกระจายครัวเรือน

๕. เวลาที่ใช้ในการสัมภาษณ์ประชากรแต่ละคนค่อนข้างมาก คือประมาณ ๓๐ - ๖๐ นาที หรือมากกว่านั้น ทั้งนี้เพราะต้องเสียเวลาชี้แจงวัตถุประสงค์ (ในกรณีที่ยังไม่เคยได้ประชาสัมพันธ์ไว้หรือทำแต่ไม่ทั่วถึง) และประชากรมักมีข้อเท็จจริงหรือความในใจที่อยากจะพูดคุย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของความขัดแย้งทางแนวความคิดด้านศาสนาที่มีอยู่โดยทั่วไป

ข้อเสนอแนะ

๑. ในแต่ละมัสยิดควรมีผู้รับฟังความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะจากสัปบุรุษ หรือจัดวันเวลา รับฟังความคิดเห็น ทั้งนี้จะได้นำไปพิจารณาแก้ไขหรือปฏิบัติตามความเหมาะสม เพราะจากการเก็บ ข้อมูล สัปบุรุษมีความคิดเห็นตลอดจนปัญหาในด้านการบริหารงาน หรือหน้าที่บริการของมัสยิด แต่ไม่รู้อะไรจะพูดจะบอกใคร

๒. ความยากจนและความแตกต่างของฐานะ คือปรากฏการณ์ที่เป็นอยู่ทั้งในสังคมมุสลิม ในเมืองและชนบท ฉะนั้นหากอิหม่ามและคณะกรรมการมัสยิดจะรื้อฟื้นหน้าที่ทางด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องบัญชีคลมาลาปฏิบัติกันอย่างจริงจัง จะเป็นหนทางที่จะแก้ปัญหาที่เป็นอยู่ได้ ซึ่งแน่นอนว่าหากแก้ไขในเรื่องเศรษฐกิจได้ ย่อมมีผลเชื่อมโยงไปยังด้านอื่นๆ อันจะเป็นผลดีทั้งกับสังคม และประเทศชาติโดยรวม

๓. รัฐควรให้การสนับสนุนในด้านการศึกษา-การสอนศาสนาแก่เยาวชนมุสลิม เช่น การให้เงินเดือนครูสอนศาสนาในโรงเรียนที่มีการเรียนการสอนในเวลาของโรงเรียนสามัญ เพราะการที่เยาวชนของชาติเป็นผู้มีศาสนาโดยได้รับการปลูกฝังมาอย่างดีและถูกต้อง ย่อมเป็นการป้องกันปัญหาสังคมในด้านต่างๆ ได้อย่างดีที่สุด

๔. อิหม่ามและผู้นำมุสลิมในระดับต่างๆ น่าจะเฝ้าหาสาระของความคาดหวังต้องการให้มัสยิดทำหน้าที่ด้านต่างๆ ไปพิจารณาในด้านเนื้อหาและปริมาณ โดยเน้นในเรื่องประสิทธิภาพ

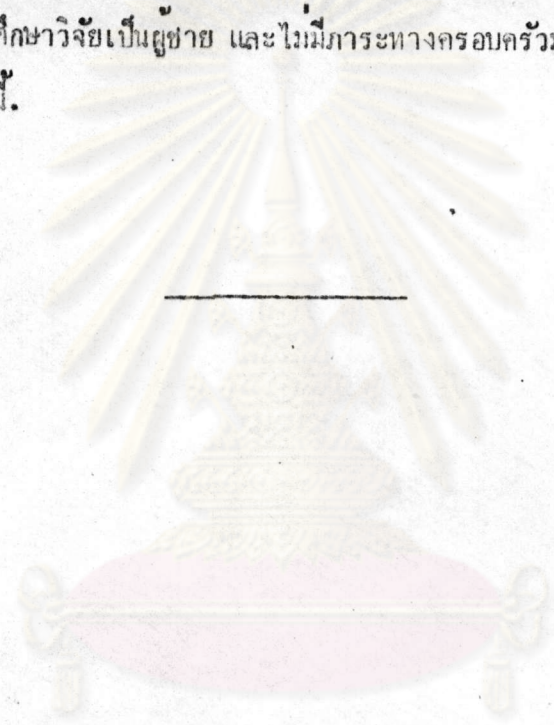
๕. สำหรับปัญหาต่างๆ ของกลุ่มมัสยิดในเมืองและในชนบทที่ประมวลสรุปไว้ ก็เป็นเรื่องที่

น่าจะนำไปพิจารณาแก้ไข หรือหาช่องทางในการปฏิบัติเช่นกัน

๖. น่าจะมีการศึกษาวิจัยในลักษณะเดียวกันนี้กับกลุ่มมัธยมในชานเมือง แล่นำมาเปรียบเทียบกัน อาจได้คำตอบอะไรที่น่าสนใจ

๗. หากมีการวิจัยต่อไป กลุ่มตัวอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจำนวนมัธยมหรือจำนวนอิทธิมาควรให้มากกว่านี้ โดยที่ใช้งบประมาณและระยะเวลามากกว่านี้เช่นกัน

๘. หากผู้ศึกษาวิจัยเป็นผู้ชาย และไม่มีภาระทางครอบครัวมาก อาจจะได้ผลการศึกษาในด้านความลึกมากกว่านี้.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย